

УДК 159. 922 : 355.23

Волобуєва О.Ф.

*Заступник ректора (проректор) з наукової роботи
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
Заслужений працівник освіти України, доктор
психологічних наук, професор*

ФОРМУВАННЯ ОФІЦЕРСЬКОЇ ЧЕСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*«Честь є наріжним каменем людської мудрості»
Віссаріон Белінський [8, стор. 39]*

Анотації

Формування офіцерської честі: психолого-педагогічний аспект.

Статтю присвячено дослідженню особливостей формування офіцерської честі майбутніх офіцерів на концептуальних засадах проблемного навчання в умовах вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: *офіцерська честь, майбутній офіцер, управління навчальною діяльністю, вищий військовий навчальний заклад.*

Formation of Officer`s Honour: Psycho-Pedagogical Aspect.

The article deals with the investigation of the officer`s honour peculiarities formation of future officers on the conceptual grounds of problem teaching in the conditions of the higher educational establishments.

Ключевые слова: *officer`s honour, future officer, management of studying activity, higher military educational establishment.*

Актуальність теми дослідження. Реалії українського суспільства свідчать про те, що сьогодні, як ніколи, вкрай

нагальним є формування честі та гідності майбутніх офіцерів, які повинні бути не тільки професійно компетентними, гармонійно розвинутими, психічно та фізично здоровими, але й духовно-багатими і морально стійкими. Важливе значення має формування якісно нової особистості офіцера – військового професіонала із урахуванням тих невідкладних завдань, що їх розв'язує суверенна Україна відповідно до нових запитів та потреб.

Проблематика формування офіцерської честі – досить складна, що обумовлено, з одного боку, об'єктивними потребами українського суспільства у надійних захисниках держави, а з іншого – фактично нерозробленістю ґрунтовних і методологічних досліджень у цьому напрямку. В Україні на сьогодні немає єдиних концептуальних підходів до організації морального та етичного виховання молоді, що негативно впливає на рівень свідомості та загальний розвиток молодого покоління військових фахівців. Все це визначає необхідність визначення нового підходу до організації, змісту і методів навчання та виховання майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу (далі ВВНЗ).

З огляду на це дослідження проблеми формування честі майбутніх офіцерів в умовах ВВНЗ є надзвичайно актуальними і перспективними.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що проблема формування честі воїнів не є новою. Ще в античній філософії звертали особливу увагу на проблематику виховання гідних, гармонійно розвинутих захисників держави. Філософи і педагоги часів Відродження найважливішою метою виховання визначили створення для кожної людини можливостей для всебічного і гармонійного розвитку.

Сучасна наукова думка також не стоїть осторонь цієї проблематики. Так, наприклад, дослідник М. М. Голик розглядає Кодекс честі офіцера як найважливіший чинник формування корпоративної культури [2, с. 91-94], М. Й. Боришевський досліджує проблематику духовності у процесі соціалізації особистості, В. П. Москалець аналізує

проблематику духовності в контексті української національної школи, М. В. Савчин – питання духовних вимірів людини та її життя, А. Афанасьєв – національні військові традиції та ритуали у Збройних силах України як основу формування в особового складу патріотизму та активної громадської позиції [1].

Зарубіжні дослідники також активно вивчають різні аспекти патріотичного виховання та формування гармонійно розвинутої особистості. Білоруська дослідниця Т. В. Островська вивчає пріоритети національного виховання в сучасній педагогіці Білорусі. Вона підкреслює, що вивчення особливостей національного виховання є одним із пріоритетних напрямів державної молодіжної політики [1].

Представники американської наукової школи S. P. McCutchen, G. L. Fersh, N. I. Clark вивчали проблематику патріотизму в контексті 1) індивідуальної вірності й націоналізму; 2) економічного патріотизму. К. Lawson досліджував особливості громадянина-патріота в ракурсі державного устрою [1]. У Сполучених Штатах Америки надзвичайну увагу приділено розвитку особистості та моральному вихованню майбутніх офіцерів. Так, наприклад, на військовій кафедрі Лінкольського університету штату Небраска (University of Nebraska – Lincoln) акцент зроблено на необхідності дотримання стандартів поведінки курсантів – майбутніх офіцерів американської армії. У стандартах кодексу честі курсанта однією із складових визначено честь поряд із такими цінностями, як відданість, обов'язок, повага, самовіддана служба, чесність, мужність і відвага [15]. У Військовій академії Вест Поїнт (US West Point Military Academy) створено та активно функціонує спеціальний курсантський комітет з питань формування честі майбутніх офіцерів [14, с. 213].

Проте необхідно констатувати, що попри значну кількість науково-практичних розробок з питань формування патріотизму і національної свідомості залишаються недостатньо дослідженими проблеми, що пов'язані із формуванням офіцерської честі в умовах ВВНЗ.

З огляду на це **метою статті** є визначення змісту поняття «офіцерська честь», розкриття особливостей її формування та визначення шляхів підвищення ефективності формування офіцерської честі на концептуальних засадах проблемного навчання в умовах ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У Філософському енциклопедичному словнику Національної академії наук України (Інституту філософії імені Г. С. Сковороди) подано таке визначення поняття честі: «Честь – категорія етики, що разом з категорією гідності розкриває історичні форми ставлення людини до себе самої і ставлення до неї суспільства. На відміну від категорії «гідність», що представляє площину універсального в індивідуальній моральній свідомості, категорія «честь» висвітлює площину особистого, зокрема диференційовану оцінку індивіда з боку суспільства, визнання його гідності.

Честь як форма моральної самосвідомості санкціонує певний моральний статус людини, усталену шкалу її оцінки, з урахуванням належності до тієї чи іншої конкретної групи – соціальної, національної, професійної, статево-вікової, «за уподобаннями» [11, с. 71]).

В Оксфордському словнику сучасної англійської мови [13, с.784] подано чотири значення терміна «честь» (*honour*):

1) great respect and admiration for smb (сильна повага до когось та захоплення кимось);

2) privilege (something that you are very pleased or proud to do because people are showing you great respect (привілей, перевага, виняткове задоволення) – те, що людина робить із задоволенням або те, чим пишається, тому що люди виявляють (демонструють) велику повагу;

3) moral behaviour – the quality of knowing and doing what is morally right (моральна поведінка – якість щодо знання та поведінка, що є морально правильною);

4) reputation – a good reputation, respect of other people (репутація – гарна репутація, повага до інших людей (переклад наш, О. Ф.).

Офіцерська честь – поняття багатогранне. З огляду на те, що конкретний набір особистісних рис офіцера, які є основою індивідуальної честі, необхідно розглядати в контексті потреби в очікуваних для виконання певних соціальних ролей типів особистості, варто вказати на тісний зв'язок між поняттями «честь» та «репутація», тобто мова йде про загальну думку, що складається у суспільстві щодо морального обличчя офіцера або групи офіцерів.

З давніх-давен честь була привілеєм еліти будь-якої держави, а значущість морального елемента в навчанні та вихованні – пріоритетним (не підлягає сумніву). Дотримання законів честі поряд з офіційними законами вважали почесним обов'язком, якій вигідно відрізняє офіцерський корпус як певний прошарок суспільства від решти [4, с. 3].

Результати проведеного дослідження фахівцями відділу по роботі з персоналом (анонімне опитування та індивідуальні бесіди) всіх категорій персоналу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького щодо розуміння терміну «офіцерська честь» свідчать про те, що всі респонденти (від рядового до генерала) єдині в тому, що елітність офіцерського корпусу обумовлена його роллю і місцем, є результатом високої професійної підготовки офіцерів, належного розвитку лідерських якостей, людської гідності, загальної культури та поведінки. Майбутні офіцери-прикордонники вважають, що офіцерський корпус – це еліта, а кожен офіцер має бути патріотом, який ставить безпеку та добробут українського народу вище власних інтересів і робить усе можливе для захисту Батьківщини.

Результати нашого дослідження також підтверджуються і дослідженнями вітчизняних та зарубіжних учених. Так, наприклад, С. Проценко зазначає, що професійно-компетентні офіцери більш впевнено виконують службові обов'язки, вміло керують підрозділами, навчають і виховують підлеглих, віддаючи частинку своєї душі та здоров'я. Дослідник зауважує, що з урахуванням того, що офіцери становлять найбільш освічену частину військових формувань, вони є ядром, яке

притягує до себе всі ієрархічні рівні управління, суб'єктом усіх перетворень, носіями всього того найкращого, що пов'язане з керівною ланкою [10, с. 1].

Представник російської наукової думки О. В. Корольов, досліджуючи особливості формування офіцерської честі у педагогічній парадигмі, звертає увагу на те, що офіцерська честь належить до моральних регуляторів поведінки офіцерів [3, с.3].

Американський дослідник G. E. Krietemeuer, аналізуючи особливості підготовки офіцерів Академії Берегової охорони США, звертає увагу на те, що для успішного керівництва підлеглими офіцеру необхідно бути високоморальним (high morale) та розуміти моральну відповідальність за свій моральний стан та честь [14, с.213].

Сьогодні вкрай необхідним є урахування того, що на всіх етапах професіоналізації офіцерів, їх навчання та виховання, вся життєдіяльність та військовий побут повинні бути пов'язані з найкращими традиціями вітчизняного офіцерського корпусу, дотриманням ритуалів захисту честі офіцерів, виконанням вимог Кодексу честі українського офіцера (прикордонника).

Чесць – провідна ознака офіцерської поведінки. Кожне слово офіцера, написане чи сказане, має сприйматися без застережень. Офіцер повинен вести життя порядної людини: не обманювати, не красти, не порушувати загальнолюдських моральних норм. Він ніколи не має права опуститися до дрібних інтриг, несправедливих дій, шахрайства.

Чесць як етична категорія розкриває ставлення особи самої до себе та ставлення до неї з боку суспільства. Офіцерська чесць – це внутрішні моральні якості, гідність офіцера, що характеризують його поведінку, ставлення до колективу, до виконання військового обов'язку.

Отже, чесць офіцера – інтегральна моральна особистісна якість, що відображається в усвідомленні воїном своєї цінності, значущості як захисника Батьківщини, а з іншої – у визнанні цієї цінності захисника Батьківщини суспільством.

Окремо слід вказати на необхідність відродження офіцерської честі. Серед умов відродження офіцерської честі

одне з перших місць має займати етичне виховання (навчання) із урахуванням специфічних умов ВВНЗ, увага до морального самовиховання особистості, подолання дефіциту доброзичливості, чуйності, уваги та турботи про людей.

Сьогодні важливо, щоб військовою діяльністю, військовою службою суспільство розглядало як справу честі й високого обов'язку, адже нація тоді лише буде здоровою, коли є любов до армії, вірність її традиціям, віра у честь і гідність офіцера. Це ознаки здорового суспільства. Професійна діяльність офіцера стресогенна, цілодобово він несе персональну відповідальність за підпорядкований персонал, тому сьогодні, як ніколи, актуально залишається проблематика визнання «ратної праці» офіцера з боку всього суспільства. Гідне виконання військового обов'язку, додання труднощів служби потребують позитивної оцінки (мова йде про розуміння особливостей складної багатогранної професійної діяльності офіцерів, схвалення, заохочення, турботу, а інколи і підтримку).

З огляду на це важливим є питання, як командирам і викладачам ВВНЗ ефективно формувати офіцерську честь курсантів, які із соціуму потрапляють в умови військового середовища, для якого притаманні субординація та підпорядкованість. Викладачі повинні прищепити курсантам поняття про те, що не втратити честі офіцера – означає дорожити честю свого офіцерського колективу, військової частини, Бойового Прапора, тому що честь кожного офіцера – їх частина, частина їх честі. Курсанти повинні знати, що дотримуватися честі або законів Кодексу честі – означає цінувати військове побратимство, бойову дружбу, довіряти товаришам, ставити інтереси служби вище особистих. Честь офіцера невід'ємна від благородства, скромності, безкорисного бажання робити людям добро. Вона виявляється у вчинках, справах, принциповості, вірності даному слову. Такі висловлювання, як «Слово офіцера», «Слово честі», «Честь маю» обов'язково повинні бути виконані й не розходитися із справами офіцера.

Завданням кожного командира і викладача є виховання справжнього громадянина, патріота під час проведення виховних заходів, викладання кожної окремої навчальної дисципліни. Майбутні офіцери повинні на свідомому рівні засвоїти вітчизняну та зарубіжну історію, культуру, етику та багатство мовлення, а також багато інших наук. Важливе значення має вивчення національної історії, всебічне вивчення і врахування особливостей способу життя, культурно-історичних і військових традицій, звичаїв українського народу, його менталітету [12, с.169–171].

Формування честі та гідності майбутнього офіцера – процес складний, тривалий і суперечливий, де діє безліч різноманітних факторів, що впливають на духовний світ військовослужбовця, здібності та здатності, нахили, інтереси і потреби, характер і працездатність. Саме тому на всіх етапах професіоналізації майбутніх офіцерів вкрай важливим є моделювання професійно-спрямованих проблемних ситуацій, що враховували б морально-етичну проблематику. Саме соціальний контекст навчальної діяльності, а також соціальний контекст навчальних завдань, тобто зв'язок цих завдань з реальними життєвими проблемами, є одним із важливих чинників ефективності навчання та формування особистості військовослужбовця. Проблемне навчання, головною функцією якого є максимальний розвиток розумових, інтелектуальних, творчих здібностей слухачів і курсантів, прищеплювання їм уміння активно використовувати раніше отримані знання, надає процесу навчання характеру завершеності.

Особливо важливим є врахування психологічних та методичних передумов застосування ситуативності у процесі формування особистості в умовах ВВНЗ із використанням системи логічно послідовних проблемних ситуацій (завдань), планомірне наростання складності яких враховувало б, у першу чергу, індивідуальні особливості та можливості слухачів і курсантів, а також психологічні закономірності їх діяльності у конкретній ситуації навчання, психологічні закономірності та

механізми навчання на засадах цілісної концепції навчання як управління (за Й. І. Машбицем) [6].

Ми погоджуємося із думкою Ю.І.Машбиця про те, що навчання як системне утворення охоплює два компоненти: види діяльності, зокрема діяльність того, хто навчає та виховує, тобто командира та викладача, і учбову (учіннєву) – діяльність того, хто вчиться (слухача, курсанта). Механізмами навчання є конструкти, які описують взаємодію між компонентами системи. Серед основних механізмів вчений виокремлює ті, що описують взаємодію викладача та суб'єкта учіння на рівні діяльності.

Для нас важливим є те, що саме психологічний аналіз освітнього процесу як управління надає можливість виявити його механізми для підвищення ефективності навчального процесу в системі викладач – слухач (курсант) на засадах проектування навчально-виховного процесу із активним використанням моделювання професійно спрямованих проблемних завдань [6].

У системі професійної підготовки охоронців кордону на всіх етапах професіоналізації доцільно активно використовувати концептуальні положення Ю. І. Машбиця з метою створення сприятливого освітнього середовища із обов'язковим урахуванням психологічних основ управління навчальною діяльністю. Йдеться про використання ефективних засобів підвищення результативності навчання, визначення ефективних способів управління [7].

Доцільно організовувати навчання та управління освітнім процесом охоронців кордону з метою формування належного рівня їх професійної компетентності (тобто здатності виконувати службові обов'язки в режимі реального часу) та особистісних моральних якостей. Важливе значення має створення умов для прискореного переходу [6] від змісту до вираження. Це означає, що зміст професійних проблемних завдань викладачі мають складати так, щоб суб'єкти навчання були упевнені, що ці завдання не є вигадкою командира або викладача, а логічно завершеною системою вправ, необхідних

для досягнення кінцевої мети навчання і виховання – формування гармонійно розвинутого офіцера із належним розвитком професійної компетентності.

Саме чітко змодельовані професійно-спрямовані ситуації дають викладачеві можливість створити сприятливі умови для управління навчальною діяльністю із урахуванням особливостей переходу навчального впливу в учбову задачу для суб'єкта учіння, закономірностей суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «командир, викладач – слухач, курсант» під час взаємодії між ними на рівні діяльностей. Це перетворення навчального впливу здійснюється за допомогою спеціального механізму (за Ю. І. Машбицем): через довшачення завдання навчальний вплив, що його задає командир (викладач), перетворюється на особистісно значиму для суб'єкта (курсанта) задачу.

Ю. І. Машбиць довів, що за певних умов проектування може виконувати методологічну функцію. Проектне навчання передбачає, на думку вченого, проектування як учбової діяльності, так і управлінської в їх взаємодії. У такому випадку спроектувати навчання означає перш за все визначити систему засобів і способів управління, а також структуру і внутрішні засоби учбової діяльності [6, 7].

Дослідження управління учбовою діяльністю в контексті проектування висуває особливі вимоги до аналізу діяльності викладачів та курсантів, до опису компонентів цих двох видів діяльностей та взаємодії між ними. Слід зазначити, що спосіб управління учбовою діяльністю (метод навчання) є змінним утворенням, тому необхідно виділити такий його параметр, який визначає інші його змінні, задає вимоги до компонентів способу управління, що відображають його змістовну характеристику. Таким параметром є співвідношення між прямими та побічними продуктами навчання. Оскільки прямі продукти засвоюються та запам'ятовуються краще, навчання необхідно будувати таким чином, щоб засвоєння найбільш суттєвих засобів було прямим продуктом.

Важливо звернути увагу на те, що складання системи вправ з елементами проблемного навчання може бути успішним,

якщо викладач буде враховувати такі фактори: 1) кінцева мета використання змодельованої ситуації; 2) рівень знань, умінь і навичок суб'єктів навчання; 3) особливості засвоєння найбільш складних елементів психолого-педагогічного проектування з конкретної навчальної дисципліни. Важливе значення має й уміння грамотно використовувати засвоєні знання безпосередньо на практиці – для виконання професійних завдань. Необхідно також розвивати у слухачів свідоме ставлення до опанування професійною діяльністю, у першу чергу провести певну підготовчу роботу й орієнтувати їх на ті труднощі, що можуть виникнути під час професійної діяльності, вказати шляхи їхнього подолання.

Висновки. За проблемного навчання велике значення має ґрунтовна попередня робота не тільки суб'єктів навчання, але й викладача. З урахуванням особливостей вивчення конкретної навчальної дисципліни, її специфічних структурних компонентів викладач у першу чергу має вирішити основне методичне завдання, передбачене навчальним планом та програмою, і викладати його за допомогою окремої методики. Одночасно він має підібрати найбільш оптимальну систему вправ з елементами проблемного навчання та неproblemного (пояснювального) навчання. Після вирішення цієї головної, на наш погляд, проблеми, викладач може пропонувати слухачам і курсантам для вирішення професійні проблемні завдання (ситуації).

Таким чином, формування честі та гідності майбутнього офіцера – процес складний, тривалий і суперечливий, що потребує урахування різноманітних факторів, що впливають на духовний світ військовослужбовця, здібності та здатності, нахили, інтереси і потреби. Завданням кожного командира і викладача є виховання справжнього громадянина, патріота під час проведення виховних заходів, викладання кожної окремої навчальної дисципліни.

Методичну систему формування професійної офіцерської честі на засадах чітко організованого і психологічно обґрунтованого управління освітньою діяльністю суб'єктів

навчання слід використовувати на всіх етапах професіоналізації майбутніх офіцерів. Слід брати до уваги, що саме психологічний аналіз навчальної діяльності є концептуальною основою проектного навчання, із чітко визначеними основними складовими навчання, зокрема засобами і способами управління учбовою діяльністю.

Шляхами подальшого дослідження зазначеної проблеми є вивчення психологічних проблем управління навчальною діяльністю курсантів ВВНЗ та визначення структурно-функціональної моделі формування офіцерської честі на засадах проблемного навчання.

Література

1. Волобуєва, О. Ф. Формування патріотизму і національної свідомості майбутніх фахівців: психологічний ракурс / Олена Федорівна Волобуєва // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Волобуєва О. Ф. – 2015. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_5
2. Голик М. М. Кодекс честі офіцера як чинник формування корпоративної культури. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 108. С. 91–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gilea_2016_108_22.
3. Королев А. В. Формирование офицерской чести у курсантов военных вузов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Московский военный ун-т, Москва, 2009. 24 с.
4. Колобакін В. «Честь майте, панове!». Урядовий кур'єр. 19 грудня 2018 року. С. 3.
5. Матюша І. К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект). Навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1997. 188 с.
6. Машбиц Ю. И. Психологические основы управления учебной деятельностью. К. , 1987. 214 с.
7. Машбиц Ю. И. Психологические проблемы проектирования учебной деятельности. *Вопросы психологии*. 1979. № 6. С. 96–104.
8. Мудрість тисячоліть. Притчі та афоризми / упор. Л. В. Лапшина; пер. з рос. О. М. Уліщенко. Х.: Віват, 2017. 320 с. (Серія «Одвічні істини»).
10. Проценко С. Кодекс честі офіцера. Світогляд. *Народна армія*. Спецвипуск № 13. 6 квітня 2004 року. С. 1–4.

11. Філософський енциклопедичний словник Національної академії наук України (інституту філософії імені Г. С. Сковороди) / Голова редколег. В. І. Шинкарук. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.
12. Шинкарук О. М. Морально-психологічне забезпечення професійної діяльності персоналу Державної прикордонної служби України: монографія / О. М. Шинкарук, О. Ф. Волобуєва, Б. М. Олексієнко; за ред. О. М. Шинкарука. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. 480 с.
13. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Seventh Edition. Oxford University Press. Great Britain, 2005. 1780 p.
14. Krietemeyer George E. The Coast Guardsman's Manual // Revised by Captain George E. Krietemeyer, USCG (Retired). Eighth Edition. Naval Institute Press. Annapolis, Maryland. 700 p.
15. <https://www.unl.edu/armyrotc/HandbookChapters/Chapter3>. Cadet Standards of Conduct .pdf

Томаш Гергей

(Будапешт, Лаборатория Прикладной Логики)

НА ПУТИ К ЭКОСИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье рассматриваются наиболее важные цели обучения, которые необходимы для успешной жизни в 21-ом веке. Рассмотрены наиболее характерные социально-экономические и технологические изменения, которые влияют на цели обучения и оказывают влияние на развитие образовательных моделей, отвечающих требованиям 21-го века. Приведены самые важные психологические факты, а также соответствующие педагогические принципы, которые открывают путь к разработке качественно новой образовательной модели. Описывается модель Школа-парк и обсуждаются некоторые её характерные особенности. Технологическое развитие принесло много новых решений в